ΜΕΤΑΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΝΟΜΗ: ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

ΣΕΙΡΑ: ΜΕΤΑΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ
ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΑΡΧΑΡΙΟΥΣ

Michael Albert

méta Working Papers

Editor: Dr Sotiris Mitralaxis

Assistant Editor: Kostas Raptis

Advisory Committee

Dr Antara Haldar, University of Cambridge

Dr Kostas Kanellopoulos, University of Crete

Dr Athina Karatzogianni, University of Leicester

Dr Vasilis Kostakis, Tallinn University of Technology & Harvard University

Dr Lyndsey Stonebridge, University of Birmingham

Dr Nicholas Theocarakis, University of Athens

Dr Paul Tyson, University of Queensland

Dr Yanis Varoufakis, University of Athens

Dr Sissy Velissariou, University of Athens

Dr Mari Velonaki, University of New South Wales

The Centre for Postcapitalist Civilisation's working papers series, *méta Working Papers*, publishes peer-reviewed interdisciplinary research that explicitly or implicitly explores aspects of our liminal times, of our transition towards postcapitalist futures — be they dystopian or utopian, or anything in between. We are particularly interested in the exposure of academic works-in-progress to an audience of post-capitalism-oriented thinkers.

méta Working Papers welcomes solicited and unsolicited papers in English, Greek, or preferably both, on aspects of the nascent postcapitalist era and follows a single-blind peer review process. The Papers are on-line open-access publications under the [Creative Commons CC BY-NC-ND license](#). An indicative word count would be around 3.500-7.000 words. Our non-binding suggestion for references is the Chicago Style system, either notes+bibliography or author-date. Submissions must include an abstract. Authors must include a biographical note of 60-100 words. The editorial team maintains final discretion over publication of all content. Publication does not entail an endorsement of méta Working Papers' contents, which reflect the views only of the authors, and méta cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Correspondence and submission: postcapitalism.centre@gmail.com, cc'ing s.mitralaxis@metacpc.org, with 'méta Working Papers Submission' on the subject line.

Μετακαπιταλιστική Διανομή:

Συμμετοχικός Σχεδιασμός

Michael Albert

Σειρά: Μετακαπιταλισμός στην Πράξη | Οδηγός για Αρχαρίους

Η σειρά μελετών *μέτα Working Papers* «Μετακαπιταλισμός στην Πράξη | Οδηγός για Αρχαρίους» δημοσιεύει κείμενα πολιτικής που περιγράφουν πτυχές του πώς θα έμοιαζε ένας μη-δυστοπικός μετακαπιταλισμός. Η σειρά εστιάζει σε τρεις βασικούς πυλώνες:

Παραγωγή | Διανομή | Λήψη Αποφάσεων

Δηλαδή, το με τι θα έμοιαζε η μετακαπιταλιστική παραγωγή (και ποιος θα κατείχε τα μέσα παραγωγής), τι μορφή θα λάμβανε η διανομή αγαθών (και ποιες εναλλακτικές πέρα από την οικονομία της αγοράς αξίζει να διερευνηθούν) και ποιες θα ήταν οι βασικές αρχές λήψης αποφάσεων και δημοκρατίας σε μια μετακαπιταλιστική κοινωνία.

Σε αυτή τη μελέτη, ο **Michael Albert** εξετάζει τον δεύτερο πυλώνα, δηλαδή τη μετακαπιταλιστική διανομή ως συμμετοχικό σχέδιασμό.

Ο **Michael Albert** είναι ιδρυτής και μέλος της συντακτικής επιτροπής του **Z Magazine** καθώς και του αντίστοιχου διαδικτυακού τόπου, **ZCom**. Η ριζοσπαστικοποίηση του Albert έλαβε χώρα στη δεκαετία του 1960. Η πολιτική του δραστηριοποίηση, από τότε και μέχρι σήμερα, κυμαίνεται από τοπικά, περιφερειακά και εθνικά εγχειρήματα και εκστρατείες οργάνωσης έως την από κοινού ίδρυση του South End Press, του ZMagazine, του ZMediaInstitute και του ZNet, μαζί με δημόσιες διαλέξεις, δημοσιεύσεις, κλπ. Ο Albert είναι συγγραφέας 21 βιβλίων. Αυτά περιλαμβάνουν τα *No Bosses: A New Economy for a Better World* (Zero Books, 2021), *Fanfare for the Future* (ZBooks), *Remembering Tomorrow* (Seven Stories Press), *Realizing Hope* (Zed Press) και *Parecon: Life After Capitalism* (Verso).

Η διανομή καθορίζει τις ποσότητες που παράγονται και καταναλώνονται. Ορίζει προϋπολογισμούς και καταλήγει σε τιμές. Οι οικονομολόγοι μάς λένε ότι για τη διανομή «μπορείτε να επιλέξετε μόνο ανάμεσα στις αγορές και/ή στον κεντρικό σχεδιασμό».

Αντιμέτωποι με αυτές τις δύο καθαγιασμένες επιλογές, οι συμμετοχικοί σοσιαλιστές απαντούν: «Μα, τόσο οι αγορές όσο και ο κεντρικός σχεδιασμός αποκλείουν την επίτευξη παραγωγικών κοινών. Υλοποιούν έναν εταιρικό καταμερισμό της εργασίας. Επιβάλλουν την ιεραρχική λήψη αποφάσεων στους χώρους εργασίας. Αμείβουν τους εργαζόμενους τρομερά άνισα. Διώνουν, πλημμυρίζουν και απισχναίνουν τη βιωσιμότητα. Θέλουμε κάτι καλύτερο».

Χωρίς να πτοούνται, οι οικονομολόγοι αποκρίνονται: «Εντάξει, σε αυτή την περίπτωση μπορείτε να συνδυάσετε τις αγορές με τον κεντρικό σχεδιασμό, μπορείτε ακόμη και να επιβάλλετε διάφορους περιορισμούς στη λειτουργία τους. Μπορείτε να εφαρμόσετε αλλού τις αγορές και αλλού τον κεντρικό σχεδιασμό. Μπορείτε να θεσπίσετε πολιτικές που αμβλύνουν τις χειρότερες πτυχές τους».

Εμείς απαντούμε: «Αυτό είναι σαν να λέτε χορηγήστε αλλού στру-
χίνη και αλλού κυάνιο. Εμείς, όμως, εμείς δεν θέλουμε μια μετακαπι-
ταλιστική Αποκάλυψη».

Και συνεχίζουμε: «Διακηρύττετε ότι υπάρχουν μόνο ο κεντρικός σχε-
διασμός και οι αγορές. Όμως, διακηρύττετε χωρίς επιχείρημα. Χωρίς
απόδειξη. Απλώς επαναλαμβάνετε το “δεν υπάρχει εναλλακτική” της
Θάτσερ, εστιάζοντας στη διανομή. Ξέρουμε, όμως, ότι αν εμείς φωνά-
ζουμε “όχι, αυτό δεν ισχύει”, δεν θα πείσουμε παρά λίγους, αυτούς που
θα αντιληφθούν το ξέσπασμά μας. Προσθέτουμε, λοιπόν, ότι εμείς μι-
λάμε για μια διανομή που καθορίζει τις ποσότητες που παράγονται και
καταναλώνονται και αποτιμά την αξία όλων των προϊόντων, της εργα-
σίας, των πόρων και των υπηρεσιών. Μιλάμε για μια διανομή αποτελε-
σματική, βιώσιμη και απαλλαγμένη από ταξική κυριαρχία. Μιλάμε για
μια διανομή που βασίζεται στα παραγωγικά κοινά και στις καινοτομίες
μας που αφορούν τη λήψη αποφάσεων, τον εργασιακό χώρο και την α-
μοιβή».

«Ωραία λόγια. Αποδειξτε ότι μπορείτε να το κάνετε», λένε οι οικο-
νομολόγοι, με ένα αυτάρεσκο χαμόγελο.

Απαντούμε: «Πληθώρα βιβλίων, βίντεο, συζητήσεων και ειδικά δύο
πρόσφατες, ολοκληρωμένες παρουσιάσεις πραγματεύονται σε πολύ
μεγαλύτερη έκταση τον συμμετοχικό σχεδιασμό και άλλα καθοριστικά
χαρακτηριστικά της συμμετοχικής οικονομίας.

Το βιβλίο μου *Χωρίς Αφεντικά: Μια Νέα Οικονομία για έναν Καλύτερο
Κόσμο*¹ απευθύνεται σε όσους ενδιαφέρονται για τις μετακαπιταλιστικές

¹ Michael Albert, *No Bosses: A New Economy for a Better World* (Winchester, UK &
Washington, USA: John Hunt Publishing | zero Books, 2021).

δυνατότητες. Το Δημοκρατικός Οικονομικός Σχεδιασμός² του Robin Hahnel είναι γραμμένο για οικονομολόγους και απαντά ευθέως στα επιχειρήματα και τις ενστάσεις τους που είναι τεχνικής φύσης. Τόσο ο Hahnel όσο και εγώ προτείνουμε μια διανομή που είναι συμβατή με τέσσερις επιπρόσθετους συμμετοχικούς οικονομικούς στόχους:

- παραγωγικά κοινά, αντί για ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής
- αυτοδιαχειριζόμενα συμβούλια εργαζομένων και καταναλωτών, αντί για ιεραρχική λήψη αποφάσεων στους χώρους εργασίας και ιεραρχική λήψη αποφάσεων για τη συλλογική κατανάλωση
- θέσεις εργασίας ισορροπημένες με γνώμονα την ενδυνάμωση, αντί η ενδυναμωτική εργασία να αποτελεί αποκλειστικό προνόμιο μιας τάξης συντονιστών
- και εισόδημα με βάση τη διάρκεια, την ένταση και την επιβάρυνση που συνεπάγεται η κοινωνικά χρήσιμη εργασία, αντί εισοδήματος με βάση την ιδιοκτησία, την εξουσία ή/και την παραγωγή.

Τα παραπάνω είναι αντικείμενο προηγούμενων άρθρων αυτής της σειράς. Το παρόν άρθρο συνοψίζει την επιχειρηματολογία υπέρ του συμμετοχικού σχεδιασμού. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τις αγορές και/ή τον κεντρικό σχεδιασμό για να διανείμουμε, όντας συνεπείς με τους άλλους στόχους μας; Απαντούμε: «Όχι, δεν μπορούμε». «Μπορούμε να συλλάβουμε έναν νέο τρόπο διανομής σε συνέπεια με τους άλλους στόχους μας;» Απαντούμε: «Ναι, μπορούμε».

² Robin Hahnel, *Democratic Economic Planning* (Routledge Frontiers of Political Economy; London, New York: Routledge, 2021).

Λέμε αντίο στις Αγορές και στον Κεντρικό Σχεδιασμό

Οι εργαζόμενοι στους χώρους εργασίας παράγουν πράγματα και υπηρεσίες. Όλοι καταναλώνουμε πράγματα και υπηρεσίες. Η διανομή αντιστοιχίζει την παραγωγή με την κατανάλωση και ο κεντρικός σχεδιασμός ήταν ο τρόπος διανομής που επέλεξαν πολλές αυτοαποκαλούμενες «σοσιαλιστικές» (αλλά κατά τη γνώμη μας «συντονιστικές») οικονομίες. Ο κεντρικός σχεδιασμός χρησιμοποιείται επίσης σε τεράστιες μονάδες παραγωγής, όπως της Amazon και της General Motors.

Στον κεντρικό σχεδιασμό, μια κεντρική υπηρεσία σχεδιασμού συλλέγει πληροφορίες από τους εργαζόμενους και τους καταναλωτές και τις αξιολογεί. Στη συνέχεια, προτείνει ποιες θα πρέπει να είναι οι εισροές και οι εκροές όλων των οικονομικών μονάδων. Οι μονάδες επεξεργάζονται τις προτάσεις και, είτε τις υλοποιούν, είτε καταθέτουν τα προβλήματα που πιστεύουν ότι θα ανακύψουν κατά την υλοποίησή τους. Οι κεντρικοί σχεδιαστές αξιολογούν τα προβλήματα που έχουν προβλεφθεί και εκδίδουν νέες οδηγίες, και ο κύκλος επαναλαμβάνεται μέχρις ότου οι σχεδιαστές να μην ζητούν άλλες απαντήσεις. Στην ουσία, οι ερωτήσεις κατευθύνονται προς τα κάτω, οι απαντήσεις προς τα πάνω. Οι οδηγίες κατέρχονται, οι ανησυχίες και οι προβληματισμοί ανέρχονται. Οι διαταγές κατεβαίνουν, η υπακοή ανεβαίνει.

Οι υπέρμαχοι του καπιταλισμού υποστηρίζουν ότι ο κεντρικός σχεδιασμός δεν μπορεί να πετύχει. Λένε ότι ο κεντρικός σχεδιασμός έχει να διαχειριστεί υπερβολικά πολλές πληροφορίες. Ο κεντρικός σχεδιασμός διαστρεβλώνει τα κίνητρα. Αυτού του είδους οι επικρίσεις, ωστόσο, σε μεγάλο βαθμό χάνουν τον στόχο τους.

Πρώτον, τουλάχιστον σύμφωνα με τα κριτήρια των ορθόδοξων οικονομολόγων, ο Σοβιετικός κεντρικός σχεδιασμός λειτούργησε επί

δεκαετίες μάλλον καλά. Συγκρίνετε τη Σοβιετική Ένωση, από τη σύστασή της και για τις επόμενες επτά δεκαετίες, με χώρες που είχαν συγκρίσιμη ανάπτυξη. Πάρτε, για παράδειγμα, την ΕΣΣΔ και τη Βραζιλία. Τα Σοβιετικά αποτελέσματα ήταν ανώτερα όσον αφορά την παραγωγή, την ανάπτυξη και πολλούς άλλους δείκτες. Δεύτερον, όπως ειπώθηκε παραπάνω, γιγαντιαίες εταιρείες στις ΗΠΑ χρησιμοποιούν τον κεντρικό σχεδιασμό για την εσωτερική διανομή του εργατικού δυναμικού και των πόρων τους. Σύμφωνα πάντα με τα καθιερωμένα πρότυπα, το κάνουν αρκετά αποτελεσματικά. Αν, όμως, ο κεντρικός σχεδιασμός μπορεί να παράγει και να διανέμει, που πράγματι μπορεί, γιατί δεν τον αξιοποιούμε στον δικό μας μετακαπιταλισμό;

Στον κεντρικό σχεδιασμό, οι εργαζόμενοι και οι καταναλωτές ακολουθούν τις οδηγίες που δίνουν οι σχεδιαστές. Μια στενή κορυφή, που λαμβάνει αποφάσεις, διοικεί μια πλατιά βάση, που υπακούει σε αποφάσεις. Επιπλέον, οι κεντρικοί σχεδιαστές δεν θέλουν οι τοπικές μονάδες να αντιδρούν. Οι κεντρικοί σχεδιαστές είναι μια τάξη συντονιστών. Θέλουν να συνδιαλέγονται με άλλα μέλη της τάξης των συντονιστών, με τα οποία υπάρχει αλληλοκατανόηση και κοινό συμφέρον.

Για αυτούς τους λόγους, συναντάμε τη γνωστή εταιρική ιεραρχία και την αυταρχική λήψη αποφάσεων σε όλες τις κεντρικά σχεδιασμένες οικονομίες. Ο κεντρικός σχεδιασμός δεν επιτρέπει τη συγκρότηση ισορροπημένων εργασιακών πλεγμάτων. Καταπνίγει την αυτοδιαχείριση. Ακόμη και αντικαπιταλιστές σχεδιαστές, που ξεκινούν ως γνήσιοι υποστηρικτές της εργατικής εξουσίας, με το πέρασμα του χρόνου θεωρούν τους εαυτούς τους πιο υπεύθυνους και πιο σημαντικούς από τους εργάτες. Αρχίζουν να ανταμείβουν τους εαυτούς τους και τους ομοίους τους περισσότερο από τους εργαζόμενους που διοικούν. Γιατί «ομοίους»; Διότι η αιτιολόγηση για τα υψηλότερα εισοδήματα των σχεδιαστών

γίνεται η ανωτέρου επιπέδου εκπαίδευση και κατάρτισή τους, τα προσόντα και οι διασυνδέσεις τους, αλλά και η μεγαλύτερη ευθύνη που φέρουν κατά τη λήψη αποφάσεων. Και, για να είναι πειστική, αυτή η αιτιολόγηση πρέπει να επεκτείνεται σε όλους όσους έχουν τα ίδια «διαπιστευτήρια», δηλαδή όχι μόνο σε αυτούς που σχεδιάζουν κεντρικά, αλλά και σε αυτούς που διοικούν τις τοπικές μονάδες.

Με άλλα λόγια, οι κεντρικοί σχεδιαστές χρειάζονται τοπικούς πράκτορες που θα διασφαλίζουν ότι οι εργαζόμενοι συμπλέουν με τα πρότυπα που θέτουν οι ίδιοι. Οι τοπικοί πράκτορες πρέπει να κατέχουν τοπική εξουσία. Τα διαπιστευτήριά τους πρέπει να τους παρέχουν νομιμοποίηση και να καθιστούν τους άλλους δρώντες σχετικά υπάκουους. Συνεπώς, ο κεντρικός σχεδιασμός καλοβλέπει την κυριαρχία μιας συντονιστικής τάξης επί των εργαζομένων. Οι συντονιστές μονοπωλούν τις ευκαιρίες για ενδυνάμωση, κυριαρχούν στον προγραμματισμό και τις συζητήσεις και εξυψώνουν τους εαυτούς τους (υποτίθεται για το καλό όλων). Οι συντονιστές βλέπουν τους υφιστάμενους εργαζόμενους ως υπηκόους, ως παιδιά που χρήζουν κηδεμονίας ή, στην καλύτερη περίπτωση, βοήθειας. Οι εργαζόμενοι επιτελούν αποθαρρυντικές εργασίες. Ακολουθούν τον προγραμματισμό που θέτουν άλλοι. Υπακούουν σε εντολές που δίνουν άλλοι. Αρκούνται σε περιορισμένα εισοδήματα. Ο κεντρικός σχεδιασμός επιβάλλει την υποταγή των εργαζομένων όχι μόνο σε εθνικό επίπεδο, αλλά και σε κάθε χώρο εργασίας. Ο κεντρικός σχεδιασμός υπονομεύει τους άλλους τέσσερις μετακαπιταλιστικούς μας στόχους, συνεπώς τον απορρίπτουμε. Τι γίνεται όμως με τις αγορές; Πολλοί αντικαπιταλιστές τις υποστηρίζουν ή τις αποδέχονται, έστω απρόθυμα. Έχουν δίκιο;

Πρώτον, οι αγορές αμείβουν βάσει της παραγωγής και της διαπραγματευτικής ισχύος και όχι βάσει της διάρκειας, της έντασης και της

επιβάρυνσης που συνεπάγεται η κοινωνικά χρήσιμη εργασία. Με τις αγορές, παίρνεις αυτό που σου επιτρέπει η διαπραγματευτική σου ισχύς και όχι αυτό που δικαιολογείται ηθικά και κοινωνικά. Αν έχω ένα σχετικό μονοπώλιο σε πόρους, εξοπλισμό, χώρους, διασυνδέσεις, πληροφορίες, προσόντα, ακόμα και σε κυριαρχικές τάσεις, έχω μεγαλύτερη διαπραγματευτική ισχύ και παίρνω περισσότερα. Ομοίως, αν είμαι λευκός ή άνδρας και η κοινωνία είναι ρατσιστική ή σεξιστική, έχω μεγαλύτερη διαπραγματευτική δύναμη και παίρνω περισσότερα. Οι αγορές εκμηδενίζουν τη δίκαιη αμοιβή και επιβάλλουν κτηνώδεις εισοδηματικές διαφορές.

Δεύτερον, οι αγορές αναγκάζουν τους αγοραστές να προσπαθούν να αγοράσουν φτηνά και τους πωλητές να προσπαθούν να πουλήσουν ακριβά. Αγοραστές και πωλητές πασχίζουν να γδάρουν ο ένας τον άλλον, για να εξασφαλίσουν ο καθένας τη δική του πρόοδο. Με τις αγορές, χωρούμε εις βάρος των άλλων, ή καθυστερούμε προς όφελος των άλλων. Γδέρνουμε για να μη μας γδάρουν. Η ανηθικότητα αμείβεται. Εξάπτηση των καταναλωτών, απόρριψη αποβλήτων και συρρίκνωση των εργασιακών απολαβών. Οι αγορές μάς εξωθούν να μειονεκτούμε ηθικά ώστε να πλεονεκτούμε υλικά. Οι αγορές ανταμείβουν την αντικοινωνικότητα και τιμωρούν την αλληλεγγύη. Η καλοσύνη δεν αμείβεται. Με τις αγορές δεν επωφελούμαστε συνεργατικά, από κοινού με τους άλλους. Διολισθαίνουμε στην αντικοινωνικότητα.

Τρίτον, οι αγορές προάγουν εσκεμμένα το αίσθημα της μειωμένης ικανοποίησης, διότι μόνο οι ανικανοποίητοι αγοράζουν ξανά και ξανά. Για παράδειγμα, η προσχεδιασμένη παλαιώση καθιστά τον καταναλωτή δυσареστημένο με το προϊόν που ήδη κατέχει. Με τα λόγια του Charles Kettering, Γενικού Διευθυντή των Ερευνητικών Εργαστηρίων της General Motors, ο οποίος περιοδικά εισήγαγε τροποποιήσεις στα

μοντέλα των αυτοκινήτων της GM: οι επιχειρήσεις πρέπει να δημιουργούν έναν «ανικανοποίητο καταναλωτή», αποστολή τους είναι η «οργανωμένη δημιουργία δυσaréσκειας». Υπάρχει κανείς που δεν το νιώθει αυτό στη δική του ζωή; Υπάρχει κανείς που δεν το βλέπει στις διαφημιστικές πινακίδες που τον παρακινούν να πιστέψει ότι είναι ο ένας και μοναδικός και ότι αξίζει μόνο το καλύτερο;

Τέταρτον, και με ανυπολόγιστες επιπτώσεις, οι τιμές σε ένα σύστημα αγοράς ενσωματώνουν, στην καλύτερη περίπτωση, τον αντίκτυπο της εργασίας και της κατανάλωσης στον άμεσο αγοραστή και πωλητή – όχι όμως τον αντίκτυπό τους σε όσους επηρεάζονται περιφερειακά, συμπεριλαμβανομένων για παράδειγμα όσους επηρεάζονται από τη ρύπανση ή ακόμα και από παράπλευρες ωφέλειες. Οι συναλλαγές της αγοράς, όμως, αποφασίζονται μόνο από τους άμεσους αγοραστές και πωλητές και όχι από όσους επηρεάζονται εκ του μακρόθεν. Αυτό σημαίνει ότι οι αγορές συστηματικά παραβιάζουν την οικολογική βιωσιμότητα και καταλύουν την περιβαλλοντική διαχείριση. Αντιμετωπίζουν τα αυτοκίνητα, τα πλαστικά και όλα τα άλλα με τρόπο που αγνοεί τις επιπτώσεις στο περιβάλλον και την ανθρωπότητα γενικότερα. Οι αγορές επιβάλλουν έναν βραχυπρόθεσμο ανταγωνιστικό ορίζοντα και αποκρύπτουν τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην αειφορία. Οι αγορές προάγουν την υλική ανάπτυξη, όχι την ανθρώπινη ευημερία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να επιβάλλουν σε όλους, πλην των πλουσιότερων κοινοτήτων, μια συλλογική χρέωση σε νερό, αέρα, ήχους και διαθεσιμότητα δημόσιων αγαθών. Οι αγοραίες συναλλαγές λεηλατούν την οικολογία και απαρνούνται τη ζωή. Οι αγορές είναι μια μηχανή αυτοκτονίας.

Πέμπτον, κάτι που σπανίως επισημαίνεται, οι αγορές τείνουν να προωθούν την ιεραρχική λήψη αποφάσεων, όχι την αυτοδιαχείριση. Οι

ανισότητες στον πλούτο, τις οποίες δημιουργεί η αγορά, μεταφράζονται σε ανισότητες ισχύος, που με τη σειρά τους πολλαπλασιάζουν τις εισοδηματικές ανισότητες, σαν χιονοστιβάδα. Επιπλέον, ο ανταγωνισμός της αγοράς πιέζει ακόμα και τους εργασιακούς χώρους που λειτουργούν με συμβούλια να περιορίσουν τα κόστη τους και να αυξήσουν τα έσοδά τους για να διατηρήσουν ή να διευρύνουν το μερίδιο αγοράς τους, ανεξαρτήτως της κοινωνικής και οικονομικής βλάβης. Δεν είναι τόσο ευδιάκριτη όσο άλλες καταφανείς αποτυχίες της αγοράς, πάντως, για να επιβιώσουν εν μέσω αγοραίου ανταγωνισμού, ακόμη και εργασιακοί χώροι που αρχικώς υιοθετούν τα αυτοδιαχειριζόμενα συμβούλια, τη δίκαιη αμοιβή και ένα πλέγμα ισορροπημένων θέσεων εργασίας, στην πορεία αναγκάζονται να αποφασίσουν ποια κόστη θα κόψουν και πώς θα αυξήσουν τον τζίρο τους, για να δημιουργήσουν πλεόνασμα και να κερδίσουν μερίδιο αγοράς. Όμως, σε ένα αυτοδιαχειριζόμενο συμβούλιο εργαζομένων, ποιος θα ήθελε, ποιος θα συμφωνούσε και κυρίως ποιος θα ήταν καλός στην περικοπή εξόδων και την εντατικοποίηση της εργασίας, που συνεπάγονται ενέργειες όπως να κλείνεις τον κλιματισμό για οικονομία, να επιταχύνεις ανελέητα τον ρυθμό της εργασίας σου, να χειραγωγείς κυνικά τους καταναλωτές και να πετάς συνεχώς τα σκουπίδια σου στους γείτονές σου, την ίδια στιγμή που πρέπει όλοι να δουλεύουν όλο και πιο σκληρά στην επιδεινούμενη κατάσταση τους;

Η εμπειρία δείχνει ότι, καθώς επιδίδονται σε τέτοιες και άλλες, εξίσου αντικοινωνικές, ανταγωνιστικές πρακτικές για να κερδίσουν το μερίδιο αγοράς που θα διασφαλίσει την επιβίωσή τους, οι ανταγωνιστικές εταιρείες πιέζονται να προστατέψουν ορισμένους υπαλλήλους από τη δυσφορία που προκαλούν οι περικοπές εξόδων και η εργασιακή εντατικοποίηση, κάνοντάς τους να αισθανθούν ανώτεροι από τους υπόλοιπους, ώστε αυτοί οι αναβαθμισμένοι υπάλληλοι να προωθούν πρόθυμα

τις περικοπές, την εντατικοποίηση και τη ρύπανση εις βάρος τρίτων. Με άλλα λόγια, ακόμη κι αν ένας εργασιακός χώρος ξεκινήσει με συμβούλια και ισορροπημένη εργασία, καθώς πασχίζει να επιβάλλει με κάθε τρόπο την πειθαρχία της αγοράς και να μειώσει τα κόστη, η λογική της αγοράς διαστρεβλώνει τα ανθρώπινα προσωπικά κίνητρα και οδηγεί στην ανάδυση μιας συντονιστικής τάξης υπεράνω των εργαζομένων, που καταλύει την αυτοδιαχείριση και την ισοτιμία και συσσωρεύει ολοένα και περισσότερη εξουσία και εισόδημα για λογαριασμό της. Αυτό σημαίνει ότι, υπό την πίεση του ανταγωνισμού της αγοράς, κάθε εταιρεία στην οποία εργαζόμαστε θα προσπαθεί να μεγιστοποιήσει τα έσοδά της, για να μην υστερεί σε σχέση με τους ανταγωνιστές της. Αν δεν το κάνει αυτό, όπως και να εξωτερικεύει κόστη σε τρίτους, να προκαλεί υπερβάλλουσα κατανάλωση και να επιταχύνει την ένταση της εργασίας, τότε ενδέχεται να αποτύχει και να καταρρεύσει. Συνεπώς, προσπαθούμε να εξωτερικεύουμε τα κόστη μας σε τρίτους. Επιδιώκουμε να έχουμε όσο το δυνατόν μεγαλύτερα έσοδα, μεταξύ άλλων και με την πρόκληση υπερβολικής κατανάλωσης. Περικόπτουμε το κόστος παραγωγής μας όσο γίνεται, μεταξύ άλλων μειώνοντας τις ανέσεις των εργαζομένων και εντατικοποιώντας αδικαιολόγητα την εργασία. Ξεχάστε τον παιδικό σταθμό στον χώρο εργασίας. Ξεχάστε τις καλύτερες συνθήκες εργασίας. Για το δικό σας όφελος, λένε οι συντονιστές στους εργαζόμενους, πρέπει να είμαστε ανταγωνιστικοί. Σιωπηρά σκέφτονται: Για να επιβάλλουμε αδίστακτα εμείς οι συντονιστές σε εσάς τους εργαζόμενους όλους αυτούς τους όρους, πρέπει εμείς οι αναβαθμισμένοι να μην νιώθουμε τον πόνο που προκαλούν οι επιλογές μας. Πρέπει να πιστέψουμε ότι μας αξίζουν οι καλύτερες συνθήκες και το μεγαλύτερο εισόδημα που επιφυλάσσουμε για τους εαυτούς μας. Πρέπει να πιστέψουμε ότι εσείς οι εργαζόμενοι αξίζετε τα χειρότερα που σας επιτρέπουμε. Πρέπει να

διαφυλάζουμε τις δικές μας συνθήκες και να επιβάλλουμε τις δικές σας. Εμείς οι συντονιστές κοιτάμε γύρω μας και καταλήγουμε να αισθανόμαστε ότι κάνουμε κουμάντο και κερδίζουμε πιο πολλά επειδή το αξίζουμε. Αυτοί είμαστε εμείς. Εσείς υπακούτε. Εσείς κερδίζετε λιγότερα. Αυτοί είστε εσείς. Βιαστείτε, λοιπόν, και δουλέψτε. Κοιτάζτε οπουδήποτε. Κοιτάζτε παντού. Έτσι είναι η ζωή και μόνον έτσι. Όπως στην Amazon.

Αξίζει να το επαναλάβουμε. Έστω μια εταιρεία που κατ' αρχάς δεσμεύεται στην αυτοδιαχείριση και στη δημιουργία πλεγματών ισορροπημένης εργασίας. Αν λειτουργεί σε πλαίσιο αγοράς, πρέπει να ανταγωνίζεται αδυσώπητα. Τα εισοδήματα των υπαλλήλων θα αντικατοπτρίζουν τη διαπραγματευτική τους δύναμη. Η νοοτροπία των υπαλλήλων θα τείνει ολοένα προς την ιδιοτέλεια. Με τον καιρό, ο ανταγωνισμός της αγοράς θα καταστήσει αναγκαίο να προσληφθούν κάποιοι με ανάλογη και υπολογιστικό τρόπο σκέψης, σαν κι αυτούς που παράγουν οι σύγχρονες σχολές διοίκησης επιχειρήσεων. Υποθέστε ότι εγώ κι εσείς δουλεύουμε σε μια εταιρεία με άλλους σαν κι εμάς και είμαστε αντικαπιταλιστές. Αρχικά, θέλουμε αυτοδιαχείριση και ισότητα. Παρά τις ανθρώπινες επιθυμίες μας, οι πιέσεις της αγοράς αναγκάζουν την εταιρεία μας να ανταγωνίζεται. Ανταγωνιζόμαστε κι εμείς στις προσωπικές μας συναλλαγές. Γινόμαστε ανταγωνιστικοί άνθρωποι. Και για να είμαστε σε θέση να ανταγωνιστούμε αποτελεσματικά ως χώρος εργασίας, παρέχουμε γραφεία με κλιματισμό και άνετο περιβάλλον σε νέους αδίστακτους υπαλλήλους που έχουν γαλουχηθεί σε σχολές διοίκησης επιχειρήσεων. Τους λέμε «Εντάξει, περιορίστε τα κόστη μας για να διασφαλίσουμε την επιβίωσή μας».

Με άλλα λόγια, ακόμα και υπό ελπιδοφόρες συνθήκες στις οποίες αποζητούμε την αλλαγή, οι αγορές διαστρεβλώνουν την ανθρώπινη

υπόστασή μας και καταλήγουμε να επιβάλλουμε στους εαυτούς μας μια τάξη συντονιστών. Δεν το κάνουμε επειδή είναι νόμος της φύσης, ούτε εξαιτίας μιας εσωτερικής ψυχολογικής ροπής, αλλά διότι οι αγορές μάς αναγκάζουν να υποταχθούμε σε μια ελίτ συντονιστών, ώστε οι επιχειρήσεις στις οποίες εργαζόμαστε να μη χάσουν μερίδιο αγοράς και έσοδα και τελικά να βάλουν λουκέτο. Αυτό το ελάττωμα των αγορών, όπως και τα άλλα πιο προφανή προβλήματά τους, δηλαδή τα εγγενή ελαττώματα του εταιρικού καταμερισμού εργασίας αλλά και της κατοχής των μέσων παραγωγής από ιδιώτες, υπονομεύει θεσμικά τις θεμιτές προσδοκίες μας. Δεν μπορούμε να απαλλαγούμε απλώς και μόνο από την ατομική ιδιοκτησία των καπιταλιστών ή από την τάξη των συντονιστών που θεωρούν κάθε ενδυναμωτική εργασία αποκλειστικά δικό τους προνόμιο. Για να έχουμε ισότητα, ισορροπημένες δουλειές, αυτοδιαχείριση, αλληλεγγύη, οικολογία και αταξικότητα, πρέπει επίσης να απαλλαγούμε από τις αγορές.

Κάποιοι αντιδραστικοί - λόγω ψευδαισθήσεων ή ιδιοτέλειας - οικονομολόγοι θα ισχυριστούν ότι υπερβάλλουμε. Όλα αυτά τα ελαττώματα των αγορών δεν παράγονται από τις αγορές καθαυτές, αλλά από αγορές που δεν έχουν φτάσει σε κατάσταση τέλειου ανταγωνισμού. Είναι σαν να λέει κάποιος ότι τα δεινά που επιφέρει η κατάποση αρσενικού οφείλονται στο ότι δεν έχουμε ποτέ καθαρό αρσενικό, παρά μόνο αρσενικό με προσμείξεις άλλων συστατικών. Από τη μία, η επίκληση των τέλειων αγορών παραβλέπει ότι σε μια πραγματική κοινωνία δεν υπάρχει ανταγωνισμός χωρίς τριβή, οπότε πάντα οι αγορές θα είναι ατελείς. Από την άλλη, και αυτό είναι πολύ πιο σημαντικό, η επίκληση των τέλειων αγορών αγνοεί ότι οι βλαβερές συνέπειες των αγορών δεν μειώνονται όταν ο ανταγωνισμός γίνεται πιο «τέλειος». Ιστορικά, όσο πιο πολύ προσεγγίζουν οι οικονομίες ένα καθαρό σύστημα αγοράς χωρίς κρατική

παρέμβαση, με όσο το δυνατόν λιγότερους τομείς να κυριαρχούνται από μια εταιρεία ή μια ομάδα εταιρειών και με όσο το δυνατόν λιγότερα σωματεία, τόσο χειρότερες είναι οι κοινωνικές επιπτώσεις. Για παράδειγμα, σπανίως έχουν υπάρξει αγορές τόσο ανταγωνιστικές όσο της Βρετανίας στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, ωστόσο, υπό το καθεστώς αυτών των σχεδόν τέλειων αγορών, μικρά παιδιά που εργάζονταν ολημερίς συχνά πέθαιναν στα κάτεργα της εποχής.

Οι αγορές πράγματι επιτελούν συναλλαγές, αλλά δεν προάγουν κανένα ανθρώπινο ιδεώδες. Αντιθέτως, προωθούν λυσσαλέα την υλική, πολιτιστική και ηθική κατάπτωση. Συνεπώς, για την επίτευξη μιας οικονομίας ικανής να εξασφαλίζει με βιώσιμο τρόπο ισότητα, αλληλεγγύη, πολυμορφία και αυτοδιαχείριση, πρέπει να απορρίψουμε την κατοχή από ιδιώτες των μέσων παραγωγής, την αυταρχική λήψη αποφάσεων, τον εταιρικό καταμερισμό της εργασίας, την αμοιβή ως συνάρτηση της ιδιοκτησίας, της εξουσίας και της παραγωγής και τελικά τις ίδιες τις αγορές.

Κάτι τέτοιο μοιάζει δύσκολο να το φανταστούμε, αλλά αν επιδιώκουμε στα σοβαρά τους στόχους μας, είναι ένα αναπόδραστο συμπέρασμα. Δεν απορρίπτουμε τη συναλλαγή καθαυτή. Δεν απορρίπτουμε τη διανομή καθαυτή. Αναγνωρίζουμε όμως ότι, ακόμα και χωρίς την ιδιωτική κατοχή των μέσων παραγωγής, οι αγορές (και ο κεντρικός σχεδιασμός) υπονομεύουν τους σκοπούς μας. Καταστρέφουν την ισότητα, εξουδετερώνουν την αυτοδιαχείριση, υπερτιμολογούν ή υποτιμολογούν σε τεράστιο βαθμό, παραβιάζουν κατάφωρα την οικολογία, επιβραβεύουν ανελέητα την αντικοινωνικότητα και αναπόφευκτα επιβάλλουν την ταξική κυριαρχία.

Εν ολίγοις, όπως η ιδιωτική κατοχή των μέσων παραγωγής, ο εταιρικός καταμερισμός εργασίας και οι άνισες αμοιβές, έτσι και οι αγορές και ο κεντρικός σχεδιασμός παραβιάζουν τους στόχους μας. Και για αυτό είναι ανάγκη να τα υπερβούμε όλα αυτά.

Για να συνθέσουμε, λοιπόν, ένα νέο οικονομικό όραμα, δεν έχουμε άλλη επιλογή. Πρέπει να συλλάβουμε μια διανομή ικανή να αποτυπώνει και να επικοινωνεί αποτελεσματικά το πραγματικό ατομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό κόστος και όφελος των οικονομικών επιλογών. Πρέπει να συλλάβουμε μια διανομή που επιτρέπει σε εργαζόμενους και καταναλωτές να επηρεάσουν τις αποφάσεις, στον βαθμό που αυτές τους αφορούν. Πρέπει να συλλάβουμε μια διανομή ικανή να προάγει την αλληλεγγύη, να κατατείνει στην ισότητα, να υποστηρίζει ισορροπημένες δουλειές, να προστατεύει την οικολογία και να διασφαλίζει την αταξικότητα. Αντίο, λοιπόν, ανισότητα και ταξική κυριαρχία. Αντίο αγορές. Αντίο κεντρικό σχεδιασμό. Έχουμε κάτι άλλο να προτείνουμε;

Είναι ένα βαρύ ερώτημα, όμως το να μην απαντήσουμε σημαίνει ότι θα αναγκαστούμε να επιστρέψουμε στις αγορές και τον κεντρικό σχεδιασμό, που υπονομεύουν όλες τις άλλες επιδιώξεις μας.

Πρέπει να απαντήσουμε.

Συμμετοχικός Σχεδιασμός

Η νέα μας προσέγγιση στη διανομή πρέπει να καθορίζει το πραγματικό προσωπικό, κοινωνικό και οικολογικό κόστος και όφελος της οικονομικής δραστηριότητας. Πρέπει να διευκολύνει τους εργαζόμενους και τους καταναλωτές να χρησιμοποιούν αυτά τα πραγματικά μεγέθη για να καταλήξουν στις εισροές και εκροές της παραγωγής και της κατανάλωσης. Όμως, αλήθεια, τι σημαίνει η φράση «πραγματικό κοινωνικό κόστος και όφελος;»

Ας υποθέσουμε ότι κατασκευάζουμε ένα αυτοκίνητο ή ένα βιολί. Ποιο είναι το κόστος; Ποιο είναι το όφελος; Πρέπει να είμαστε σε θέση να απαντήσουμε, διότι αν δεν γνωρίζουμε το πλήρες κόστος παραγωγής ενός αυτοκινήτου ή ενός βιολιού καθώς και το πλήρες όφελος (όπως και το κόστος) της μετέπειτα χρησιμοποίησής του, πώς μπορούμε να αποφασίσουμε αν αξίζει τον κόπο να φτιάξουμε το αυτοκίνητο ή το βιολί αντί να φτιάξουμε κάτι άλλο, με την εργασία, τα εργαλεία, τους πόρους και τα ενδιαμέσχα αγαθά που απαιτούνται; Για παράδειγμα, θα μπορούσαμε να επενδύσουμε τις ίδιες εισροές για να αναβαθμίσουμε τις δημόσιες συγκοινωνίες, ή να φτιάξουμε κιθάρες, ή σχολεία ή κερασόπιτες. Ομοίως, αν δεν γνωρίζουμε τα πλήρη κόστη και οφέλη, πώς μπορούμε να αποφασίσουμε αν θέλουμε περισσότερα ή λιγότερα αυτοκίνητα ή βιολιά;

Πρέπει να επισημανθεί ότι τα «πραγματικά κοινωνικά κόστη και οφέλη» πρέπει να λάβουν υπόψη πολλά περισσότερα από όσα απασχολούν τους σημερινούς κατόχους μονάδων παραγωγής αυτοκινήτων ή βιολιών. Οι σημερινοί ιδιοκτήτες θέλουν να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη και να διαφυλάξουν τα μέσα που τους επιτρέπουν να σωρεύουν αυτά τα κέρδη για λογαριασμό τους. Οι σημερινοί ιδιοκτήτες δεν επιδιώκουν την κοινωνική ευημερία, την ευημερία των εργαζομένων ή του πλανήτη. Η πληροφόρηση για όλα αυτά δεν τους ενδιαφέρει. Για αυτούς, η έννοια της αποτελεσματικότητας δεν λαμβάνει υπόψη κανένα όφελος ή κόστος που αφορά την κοινωνία, τους εργαζόμενους ή τον πλανήτη. Η θέση τους ως ιδιοκτητών και ανταγωνιστών στην αγορά σημαίνει ότι επιζητούν κέρδος, αλλιώς θα αντικατασταθούν. Η μόνη πληροφόρηση που τους ενδιαφέρει είναι αυτή που σχετίζεται με την αναζήτηση κέρδους. Οι ζωές των ιδιοκτητών ενσωματώνουν την αναζήτηση κέρδους. Οι ιδιοκτήτες εκλαμβάνουν κάθε πλήγμα στην αναζήτηση κέρδους ως πλήγμα

στη ζωή τους. Τα λογιστικά πρότυπα σε ένα σύστημα αγοράς καταγράφουν επιμελώς τις χρεώσεις για τις εισροές, την ωριαία παραγωγή και τα έσοδα από τις πωλήσεις, αλλά αγνοούν παντελώς τη χαρά ή τον πόνο του εργαζόμενου, την περιβαλλοντική αποκατάσταση και υποβάθμιση.

Σε έναν επιθυμητό μετακαπιταλισμό, θα θέλαμε όλοι οι δρώντες να επιδιώκουν την αλληλεγγύη, την ισότητα και την αυτοδιαχείριση. Θα θέλαμε η οικονομική δραστηριότητα να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και να αναπτύσσει τις δυνατότητες των εργαζομένων, των καταναλωτών και όλων των εμπλεκομένων. Πάρτε την κατασκευή αυτοκινήτων. Θα θέλαμε ο ρόλος των εργαζομένων σε μια αυτοκινητοβιομηχανία να ωθεί τους ίδιους να μεριμνούν όχι μόνο για τη δική τους ευημερία, αλλά και για την ευημερία των καταναλωτών, της γειτονιάς, της κοινωνίας και του πλανήτη. Και θα θέλαμε οι συνθήκες των εργαζομένων στην αυτοκινητοβιομηχανία να τους επιτρέπουν να έχουν την πληροφόρηση και τις δεξιότητες που απαιτούνται για να ευοδωθούν αυτοί οι στόχοι.

Επί του παρόντος, οι ιδιοκτήτες των μονάδων παραγωγής αυτοκινήτων λαμβάνουν υπόψη πόσο πρέπει να πληρώσουν για χάλυβα, ελαστικά, τεχνολογία, ενοίκιο, ηλεκτρικό ρεύμα και μισθούς. Επίσης, οτιδήποτε απειλεί τη δυνατότητά τους να καρπώνονται την αγαπημένη τους μερίδα του λέοντος από τα έσοδα. Οι ιδιοκτήτες δίνουν σημασία, με άλλα λόγια, σε ό,τι επηρεάζει τη στενή ατζέντα που τους επιβάλλει η αγορά, δηλαδή την αναζήτηση κέρδους. Οι εργαζόμενοι, από την άλλη, πέρα από το να αντιστέκονται, δεν έχουν την ευκαιρία και την πληροφόρηση να δώσουν σημασία σε οτιδήποτε άλλο, εκτός από τις εντολές που δέχονται και τον τρόπο που θα τις εκτελέσουν.

Αντιθέτως, χωρίς ιδιοκτήτες, θα θέλαμε όλοι οι εργαζόμενοι στην αυτοκινητοβιομηχανία και οι καταναλωτές αυτοκινήτων να λαμβάνουν

υπόψη το κόστος παραγωγής, μεταφοράς και κατανάλωσης αυτοκινήτων καθώς και τις θετικές και αρνητικές συνέπειες στους εργαζόμενους, τους καταναλωτές, τους υπόλοιπους εμπλεκόμενους, τις κοινότητες και το περιβάλλον. Συνάγεται ότι αυτό που εννοούμε μιλώντας για πραγματικό κοινωνικό κόστος και όφελος θα πρέπει να είναι ένα ακριβές μέτρο των προσωπικών, κοινωνικών και οικολογικών κερδών και απωλειών που σχετίζονται με την παραγωγή και κατανάλωση ενός αυτοκινήτου ή οποιουδήποτε άλλου προϊόντος, συμπεριλαμβανομένων των συνεπειών στις κοινωνικές σχέσεις, την υλική, ηθική και ψυχολογική κατάσταση των εργαζομένων, αλλά και των συνεπειών στις κοινότητες, τους καταναλωτές και το περιβάλλον.

Συνεπώς η επιθυμητή διανομή θα πρέπει να διανέμει τους πόρους, την εργασία και τα προϊόντα της εργασίας με έναν ευέλικτο τρόπο που λαμβάνει υπόψη όλους αυτούς τους παράγοντες, ενώ θα μπορεί επίσης να αναπροσαρμόζεται σε περίπτωση απρόβλεπτων κρίσεων ή κλυδωνισμών.

Η επιθυμητή διανομή δεν θα πρέπει να ομογενοποιεί τις προσωπικές προτιμήσεις. Θα πρέπει να σέβεται, ακόμη και να προωθεί, τις διαφορετικές προτιμήσεις, ενώ ταυτόχρονα θα προστατεύει την ιδιωτικότητα και την κοινωνικά υπεύθυνη ατομικότητα.

Η επιθυμητή διανομή δεν θα πρέπει να στρέφει τον ένα δρώντα εναντίον του άλλου, ως ανταγωνιστικούς πωλητές και αγοραστές ή ως ταξικούς ανταγωνιστές. Θα πρέπει να προάγει την κοινωνικότητα και την αλληλεγγύη.

Η επιθυμητή διανομή θα πρέπει να λειτουργεί χωρίς ταξικές διαιρέσεις και ταξική κυριαρχία. Θα πρέπει να διασφαλίζει ισότητα και

αταξικότητα, να ανταποκρίνεται στις ανάγκες και να αναπτύσσει τις δυνατότητες όλων των εργαζομένων και των καταναλωτών.

Η επιθυμητή διανομή δεν θα πρέπει να επιτρέπει σε λίγους ανθρώπους να έχουν αυταρχική, ούτε καν δυσανάλογη, επιρροή. Θα πρέπει να ενθαρρύνει την αυτοδιαχείριση για όλους και για όλες.

Και, τέλος, όταν αποφασίζουμε πώς θα χρησιμοποιήσουμε οποιονδήποτε συντελεστή της παραγωγής - είτε πρόκειται για την ανθρώπινη εργασία, για έναν πόρο όπως το πετρέλαιο, ή για ένα εργαλείο όπως την τεχνολογία επικοινωνιών - η επιθυμητή διανομή θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις πλήρεις και πραγματικές προσωπικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συνέπειες των εναλλακτικών επιλογών. Θα πρέπει να πετυχαίνει επιθυμητούς σκοπούς χωρίς να σπαταλά πολύτιμα μέσα.

Το να δώσεις ταυτόχρονη επιρροή στη λήψη αποφάσεων σε όλους όλοι εμπλέκονται, ανάλογα με το πόσο τους επηρεάζει κάθε απόφαση, είναι σαφέστατα ένας φιλόδοξος στόχος, με δεδομένο ότι κάθε οικονομική απόφαση επηρεάζει τους πάντες, τουλάχιστον σε κάποιο βαθμό. Επομένως, σε κάθε οργανισμό - είτε πρόκειται για εργοστάσιο, πανεπιστήμιο, κέντρο υγείας ή για οτιδήποτε άλλο - υπάρχουν πολλά συμφέροντα που πρέπει να εκπροσωπηθούν καταλλήλως στη λήψη αποφάσεων. Υπάρχει το ίδιο το εργατικό δυναμικό, που προφανώς επηρεάζεται από τις καθημερινές του πράξεις. Η δουλειά τους τους εξουθενώνει και τους αποδυναμώνει ή τους εξυψώνει και τους εμπνέει; Υπάρχει η κοινότητα εντός της οποίας βρίσκεται ο χώρος εργασίας. Ρυπαίνεται, ή γίνεται σεβαστή και εμπλουτίζεται κοινωνικά; Υπάρχουν οι χρήστες των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών. Ωφελούνται από αυτό που λαμβάνουν, ή ζημιώνονται επειδή η εργασία και οι άλλες εισροές δεν αξιοποιήθηκαν κατά διαφορετικό τρόπο, τον οποίον ενδεχομένως

θα προτιμούσαν; Για παράδειγμα, αν η κοινωνία φτιάχνει αυτοκίνητα αντί για δημόσιες συγκοινωνίες, μπορεί να ωφεληθώ από την απόκτηση ενός αυτοκινήτου, αλλά μπορεί να ζημιωθώ περισσότερο από την έλλειψη δημόσιας συγκοινωνίας. Αν η κοινωνία φτιάχνει τανκς και πυραύλους, μπορεί να μου πουν ότι κερδίζω σε ασφάλεια κι ότι οι κακοί αποθαρρύνονται, αλλά οπωσδήποτε χάνω μια γιγαντιαία παραγωγική ικανότητα που κατευθύνεται σε πόλεμο και σπατάλη αντί για σχολεία, νοσοκομεία, κατοικίες, πάρκα και υποδομές.

Γνωρίζουμε ότι, για να υπάρξει αυτοδιαχείριση της οικονομικής ζωής, οι ιδιοκτήτες πρέπει να αντικατασταθούν από νέους θεσμούς. Όμως, γνωρίζουμε επίσης ότι οι νέοι θεσμοί δεν πρέπει να μεταβιβάσουν τη δυσανάλογη επιρροή και τα διαστρεβλωμένα κίνητρα των σημερινών ιδιοκτητών σε μια τάξη νέων συντονιστών που πάλι θα κυριαρχούν επί των εργαζομένων.

Προσεγγίζοντας το πράγμα με μια πιο θετική οπτική, γνωρίζουμε ότι χρειαζόμαστε θεσμούς που απονέμουν σε κάθε οικονομικό δρώντα έναν βαθμό επιρροής ανάλογο με το πόσο επηρεάζεται από ζητήματα όπως σε ποιες ποσότητες παράγεται ένα δεδομένο προϊόν, πώς παράγεται, πώς εκτιμάται, και τι εισόδημα λαμβάνει ο καθένας, συνεπώς πόσο μπορεί να καταναλώσει από το κοινωνικό προϊόν.

Δεν χρειαζόμαστε μόνο αυτοδιαχειριζόμενα συμβούλια εργαζομένων και καταναλωτών. Χρειαζόμαστε επίσης διανεμητικές συνδέσεις ανάμεσα σε αυτά τα συμβούλια, οι οποίες θα συντηρούν και θα ενισχύουν τη λήψη ενημερωμένων, οξυδερκών και αυτοδιαχειριζόμενων αποφάσεων και θα υποστηρίζουν αντί να υποσκάπτουν τη δίκαιη αμοιβή, τα πλέγματα ισορροπημένης εργασίας και την αυτοδιαχείριση τόσο των εργαζομένων όσο και των καταναλωτών. Τούτων λεχθέντων, μπορούμε

τώρα να ρωτήσουμε ποιοι είναι στην πράξη αυτοί οι διανεμητικοί θεσμοί που μπορούν να επιτύχουν αυτούς τους στόχους; Τι μπορούμε να πούμε εδώ, σε ένα σχετικά σύντομο δοκίμιο, για να προσεγγίσουμε αυτό το πολύπλοκο θέμα; Όχι στον κεντρικό σχεδιασμό. Όχι στις αγορές. Αντ' αυτών, τι;

Ας υποθέσουμε ότι αντικαθιστούμε τόσο την ιεραρχική διανομή διά μέσου κεντρικά σχεδιασμένων αυταρχικών επιλογών όσο και την αγοραία διανομή διά μέσου ατομικών ανταγωνιστών (αγοραστών και πωλητών), με εισροές και εκροές που καθορίζονται ως αποτέλεσμα διαπραγματεύσεων μεταξύ κοινωνικά διασυνδεδεμένων δρώντων, οι οποίες διεξάγονται με τρόπο ενημερωμένο, αυτοδιαχειριζόμενο και συλλογικό. Κι ας υποθέσουμε ότι καθένας από αυτούς τους κοινωνικούς δρώντες έχει επιρροή στις διαπραγματεύσεις ανάλογη με το πόσο επηρεάζεται από αυτές τις επιλογές. Ας υποθέσουμε επιπλέον ότι καθένας τους έχει στη διάθεσή του και μπορεί να αξιολογήσει τα πλήρη και ακριβή κοινωνικά και περιβαλλοντικά κόστη και οφέλη, κι επίσης κατάλληλη εκπαίδευση, αυτοπεποίθηση, τρέχουσες συνθήκες και τρέχοντα κίνητρα για να αναπτύξει, να επικοινωνήσει και να εκφράσει επακριβώς τις προτιμήσεις του. Ελπίζω να συμφωνήσουμε ότι αν μπορούμε να επινοήσουμε θεσμούς που υλοποιούν όλα τα παραπάνω, τότε η διανομή θα ήταν η επιθυμητή.

Στον συμμετοχικό σχεδιασμό, αν είναι όλα όσα ελπίζουμε να είναι, τα συμβούλια εργαζομένων και καταναλωτών προτείνουν ελεύθερα τις εργασιακές και καταναλωτικές προτιμήσεις τους, υπό το φως συνεχώς επικαιροποιούμενης γνώσης των προσωπικών, τοπικών, εθνικών και οικολογικών συνεπειών που έχουν οι επιλογές τους. Όμως, με τι θα έμοιαζε κάτι τέτοιο;

Στην αρχή, οι εργαζόμενοι και οι καταναλωτές προτείνουν συλλογικά, μέσω των συμβουλίων τους, τις δικές τους εισροές και εκροές για την εργασία και την κατανάλωση. Λαμβάνοντας υπόψη τη δραστηριότητα και τις τιμές της προηγούμενης χρονιάς, καθώς και προβλέψεις για τις τιμές του ερχόμενου έτους, καταλήγουν σε προτάσεις που καταρχάς ανταποκρίνονται στις προτιμήσεις τους. Στη συνέχεια λαμβάνουν ενδελεχή γνώση άλλων προτάσεων, στις οποίες κατέληξαν άλλα συμβούλια. Ξεκινούν τότε μια επαναληπτική διαδικασία, όπου σε κάθε νέο γύρο αξιολογούν τις προτάσεις των άλλων, καθώς και επικαιροποιημένες εκτιμήσεις για τις τελικές τιμές του ερχόμενου έτους, για να βελτιώσουν τις δικές τους προτάσεις. Σε κάθε γύρο, δηλαδή, λαμβάνουν νέα πληροφόρηση που βασίζεται στις προτάσεις των άλλων συμβουλίων. Τροποποιούν αναλόγως τις προτάσεις τους για τη δική τους παραγωγή και κατανάλωση μέχρι να καταλήξουν σε ένα σχέδιο προς υλοποίηση. Σε αυτό διευκολύνονται κάνοντας χρήση επιπρόσθετων χαρακτηριστικών του συμμετοχικού σχεδιασμού, οι πτυχές του οποίου εξελίσσονται συνεχώς με βάση τις εμπειρίες σχετικά με το τι βοηθά τους ανθρώπους να εκφράσουν και να τροποποιήσουν τις επιθυμίες τους, έχοντας αναπληροφόρηση για τις επιθυμίες άλλων ανθρώπων.

Στο συμβούλιο εργαζομένων μου αρχικά προτείνω να κάνουμε το τάδε. Εσείς ανήκετε στο ίδιο συμβούλιο και προτείνετε να κάνουμε το δείνα. Το συμβούλιο εργαζομένων διαβουλεύεται και καταλήγει συλλογικά σε μια αρχική, βασική πρόταση για το τι επιθυμούμε να παραγάγουμε. Καταναλωτές και άλλοι παραγωγοί κάνουν ουσιαστικά το ίδιο πράγμα. Στη συνέχεια, γνωστοποιούνται οι αρχικές προτάσεις όλων των συμβουλίων. Τότε εμείς, και όλοι οι άλλοι, τροποποιούμε και επανακαταθέτουμε τις προτάσεις μας υπό το πρίσμα της νέας πληροφόρησης που έχουμε λάβει. Όλοι λειτουργούμε με βάση την ανάγκη να

εναρμονίσουμε ένα προσωπικά ικανοποιητικό και κοινωνικά υπεύθυνο πρότυπο εργασίας και κατανάλωσης με τις απαιτήσεις ενός βιώσιμου συνολικού σχεδίου.

Κάθε συμμετέχων σε αυτή τη διαδικασία - τόσο ως εργαζόμενος όσο και ως καταναλωτής - επιδιώκει αφενός την προσωπική του και αφετέρου τη συλλογική (ως μέλος του συμβουλίου) ευημερία και ανάπτυξη. Ωστόσο, χάρη σε μια πλειάδα συνδεδεμένων οργανισμών και κυρίως λόγω της δίκαιης αμοιβής και των ισορροπημένων πλεγμάτων εργασίας, κάθε συμμετέχων μπορεί να βελτιώσει τη θέση του μόνο αν ενεργεί σε συμφωνία ή τουλάχιστον χωρίς να παραβιάζει το γενικότερο κοινωνικό όφελος.

Επωφελούμαι από βελτιώσεις στην κοινωνική παραγωγή. Όλοι οι άλλοι ωφελούνται επίσης. Επωφελούμαι από βελτιώσεις στην ποιότητα και τις συνθήκες της ισορροπημένης εργασίας. Όλοι οι άλλοι ωφελούνται επίσης. Επίσης μπορώ να επωφεληθώ επιλέγοντας να δουλέψω ο ίδιος λίγο λιγότερο ή λίγο περισσότερο, ανάλογα με το αν εκτιμώ πιο πολύ τον επιπλέον ελεύθερο χρόνο ή το επιπλέον εισόδημα. Αν συμφωνούν οι συνάδελφοί μου και αν η εργασία μου έχει αξία για την κοινωνία, η επιλογή μου αυτή δεν θα βλάψει κανέναν.

Όταν οι εργαζόμενοι και οι καταναλωτές εκφράσουν τις ατομικές και συλλογικές τους προτιμήσεις και στη συνέχεια πληροφορηθούν τα αθροιστικά και μεσοσταθμικά δεδομένα των προτάσεων από ολόκληρη την οικονομία καθώς και τις επικαιροποιημένες εκτιμήσεις για τη συνάρμογή των σχετικών τιμών όλων των προϊόντων και υπηρεσιών που χρησιμοποιούν ή επιθυμούν, οι νέες πληροφορίες τούς καθοδηγούν στην επαναδιατύπωση των προτάσεών τους, σε μια αλληλουχία συλλογικά τροποποιούμενων βελτιώσεων, μέχρι να καταλήξουν σε ένα σχέδιο.

Όπως σε κάθε οικονομία, για να προτείνουν οι καταναλωτές το μερίδιο του κοινωνικού προϊόντος που ζητούν, πρέπει να λάβουν υπόψη το αναμενόμενο εισόδημά τους (το οποίο στον δικό μας μετακαπιταλισμό είναι ανάλογο της διάρκειας, της έντασης και της επιβάρυνσης της κοινωνικά χρήσιμης εργασίας τους, ή, αν δεν μπορούν να εργαστούν, είναι το μεσοσταθμικό εισόδημα της κοινωνίας). Πρέπει επίσης να λάβουν υπόψη το αναμενόμενο σχετικό κόστος των διαθέσιμων προϊόντων, όπως αυτό προκύπτει από τη διαδικασία του συμμετοχικού σχεδιασμού. Αυτό ισχύει όχι μόνο για άτομα που αποφασίζουν την προσωπική τους κατανάλωση, αλλά και για νοικοκυριά, κοινόβια, γειτονιές και περιοχές που αποφασίζουν τη συλλογική τους κατανάλωση. Όλο αυτό επιτυγχάνεται μέσω συμβουλίων καταναλωτών των οποίων οι προτάσεις, αθροιστικά, καθορίζουν τη συνολική ζήτηση της κοινωνίας για τελικά αγαθά και υπηρεσίες. Η πορεία των προτάσεων κατανάλωσης από την αρχική ως την τελική τους εκδοχή αντικατοπτρίζει τις επιθυμίες των καταναλωτών ενταγμένες στο πλαίσιο των προϋπολογισμών τους και των ολοένα και ακριβέστερων εκτιμήσεων για τις τελικές τιμές.

Ομοίως, οι εργαζόμενοι στα συμβούλια εργαζομένων αναφέρουν πόση δουλειά θέλουν να αναλάβουν υπό το φως αφενός της συνολικής ζήτησης για το προϊόν της εργασίας τους και αφετέρου των δικών τους προτιμήσεων όσον αφορά την ισορροπία μεταξύ εργασίας και ελεύθερου χρόνου. Η πορεία των προτάσεών τους από την αρχική εκδοχή ως την τελική αντικατοπτρίζει τις επιθυμίες τους στο πλαίσιο των ολοένα και ακριβέστερων εκτιμήσεων για τις τελικές τιμές και της υποχρέωσής τους να χρησιμοποιούν τα παραγωγικά μέσα με κοινωνική υπευθυνότητα. Οι προτάσεις των εργαζομένων σε κάθε επιχείρηση αθροιστικά συνθέτουν την προτεινόμενη παραγωγή κάθε κλάδου και όλης της κοινωνίας. Οι προτάσεις των εργασιακών χώρων είναι συλλογικές, όμως

διαμορφώνονται με τη συμβολή κάθε ενός ατόμου εντός του εργασιακού χώρου.

Τόσο οι προτάσεις προσφοράς από τους εργαζόμενους, όσο και οι προτάσεις ζήτησης από τους καταναλωτές τροποποιούνται, υπό το πρίσμα οι μεν των δε και αντιστρόφως, αλλά και των συνεχώς βελτιούμενων εκτιμήσεων για τις «ενδεικτικές τιμές», στη διάρκεια των πολλών γύρων της διαδικασίας σχεδιασμού. Αυτή η πορεία αναθεωρήσεων τελικά αποτυπώνει τα πραγματικά κοινωνικά και περιβαλλοντικά κόσθη και οφέλη.

Έχει σημασία να σημειώσουμε ότι σε μια συμμετοχική οικονομία κανείς δεν θα είχε συμφέρον να πουλά προϊόντα σε φουσκωμένες τιμές ή να πουλά περισσότερα τεμάχια από όσα πραγματικά χρειάζονται οι καταναλωτές, διότι οι ανατιμήσεις και η πρόκληση πωλήσεων πέραν του σημείου ικανοποίησης των αγοραστών δεν θα αύξανε το προσωπικό εισόδημα κανενός. Αντιθέτως, το εισόδημα εξαρτάται από τη διάρκεια, την ένταση και την επιβάρυνση της κοινωνικά χρήσιμης (όχι της ανεπιθύμητης, της σπάταλης, ή της αντιπαραγωγικής) εργασίας, όχι από το ύψος της παραγωγής ή τις πωλήσεις. Δηλαδή, ακόμα κι αν οι εργαζόμενοι σε έναν εργασιακό χώρο μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν κάποια τεχνική χειραγώγησης για να πείσουν τους καταναλωτές να αγοράσουν περισσότερα από όσα πραγματικά θα τους ωφελούσαν, το εισόδημα καθενός εργαζόμενου δεν θα αυξανόταν ως αποτέλεσμα, καθώς το εισόδημα δεν εξαρτάται από τον συνολικό όγκο πωλήσεων ή τον τζίρο. Από την άλλη πλευρά, αν ένας εργαζόμενος παρήγαγε λιγότερο προϊόν, χειρότερης ποιότητας ή με σπατάλη, κάτι που θα καθιστούσε τη δουλειά του λιγότερο πολύτιμη κοινωνικά λαμβάνοντας υπόψη την εργασία και τους πόρους που δαπανήθηκαν, τότε το εισόδημά του θα μειωνόταν. Έχουμε, λοιπόν, λόγους να ικανοποιούμε τις ανάγκες αποτελεσματικά,

να αξιοποιούμε και να αναπτύσσουμε τη δυναμική των ανθρώπων, αλλά δεν έχουμε λόγους να κάνουμε κάτι διαφορετικό.

Γιατί να θέλω να παραγάγω κάτι - δαπανώντας τον χρόνο και την ενέργειά μου - που στην πραγματικότητα δεν ωφελεί τους άλλους; Στο θεσμικό πλαίσιο της συμμετοχικής οικονομίας δεν συμβαίνει αυτό, διότι μια τέτοια συμπεριφορά δεν αποφέρει κέρδη, μόνο απώλειες. Ούτε υπάρχει ανάγκη να ανταγωνίζονται οι επιχειρήσεις για να κερδίσουν μερίδιο αγοράς. Άτομα και συλλογικότητες δεν πάνε μπροστά νικώντας τους άλλους κατ' αυτόν τον τρόπο. Φυσικά, όταν ένας εργασιακός χώρος χρειάζεται λιγότερους εργαζόμενους από ό,τι στο παρελθόν, οι νέοι άνεργοι συνεχίζουν να λαμβάνουν το εισόδημά τους μέχρι να βρουν άλλη δουλειά. Με λίγα λόγια, τα οικονομικά κίνητρα δεν είναι άλλα από την κάλυψη αναγκών και την ανάπτυξη δυνατοτήτων σε οποιοδήποτε επίπεδο προτιμηθεί με βάση όλα τα κόστη και οφέλη, και μάλιστα χωρίς σπατάλη πόρων.

Οι εργαζόμενοι θα κοίταζαν να παράγουν ό,τι είναι κοινωνικά πολύτιμο και χρήσιμο, την ίδια στιγμή που θα ικανοποιούσαν με τρόπο συμβατό και συλλογικό τόσο τις δικές τους προτιμήσεις, όσο και της υπόλοιπης κοινωνίας. Κι αυτό θα ίσχυε όχι επειδή οι εργαζόμενοι ξαφνικά έγιναν άγιοι, αλλά επειδή, με ορθολογικούς θεσμούς, η συνεργασία θα ωφελούσε τους πάντες και η σπατάλη θα ζημίωνε τους πάντες.

Η ασύστολη εξαπάτηση των καταναλωτών, για την ακρίβεια η εξαπάτηση κάθε είδους, δεν θα έχει καμία θέση στη συμμετοχική οικονομία, διότι δεν θα υπάρχουν ούτε τα μέσα για να γίνει, ούτε κάποιος όφελος αν γίνει, κι ακόμα λιγότερο, εκβιαστική πίεση για να το κάνει κάποιος. Ακόμα κι η κλοπή δεν θα είχε ιδιαίτερο νόημα, διότι αν έκλεβες σε σημαντικό βαθμό, θα αναγκάζοσουν να απολαύσεις τα κλοπιμαία

στο υπόγειό σου. Κι αυτό γιατί, με δίκαια εισοδήματα κανείς δεν θα μπορεί να καταναλώνει επιδεικτικά πολύ πάνω από τον μέσο όρο, εκτός αν έχει κλέψει. Οπότε, η εμφανής υπερβολική κατανάλωση ουσιαστικά θα σηματοδοτούσε ότι είσαι κλέφτης.

Για παράδειγμα, ας υποθέσουμε ότι είστε μια διάσημη και πραγματικά άριστη τενίστρια. Σας αρέσει να παίζετε τένις υψηλού επιπέδου και στην κοινωνία αρέσει να το παρακολουθεί, οπότε παίζετε επαγγελματικά. Έχετε, φυσικά, ένα ισορροπημένο πλέγμα εργασίας όπως όλοι όσοι εργάζονται. Και λαμβάνετε εισόδημα για τη διάρκεια, την ένταση και την επιβάρυνση της κοινωνικά χρήσιμης εργασίας σας, όπως όλοι. Έτσι, το εισόδημά σας είναι ίσως στον κοινωνικό μέσο όρο, μπορεί λίγο περισσότερο ή λιγότερο, ανάλογα με το αν προτιμάτε μεγαλύτερο εισόδημα ή περισσότερο ελεύθερο χρόνο. Μια στιγμή, όμως. Είστε τόσο καλή στο τένις που πολλοί άνθρωποι θα ήθελαν διακαώς να παίξουν ένα ή δύο σετ μαζί σας. Θα μπορούσατε να παραδίδετε μαθήματα νόμιμα, όμως με βάση το εκπληκτικό ταλέντο σας θέλετε να κερδίσετε πολύ περισσότερα. Αποφασίζετε λοιπόν να αυξήσετε το εισόδημά σας παίζοντας με άλλους ανθρώπους κρυφά και χρεώνοντάς τους μια υπερβολικά ψηλή τιμή ανά ώρα. Μπορείτε να το κάνετε αυτό και, στ' αλήθεια, θα το θέλατε;

Για να το κάνετε λοιπόν αυτό, θα πρέπει να παραβιάσετε τους κανόνες της οικονομίας σας, λειτουργώντας εκτός του πλαισίου των συμβουλίων. Πιθανότατα, επίσης, θα πρέπει (ανάλογα με τις περιστάσεις) να λαμβάνετε την αμοιβή σας σε είδος, καθώς όσοι θέλουν να παίξουν μαζί σας δεν θα μπορούν να σας δίνουν μετρητά και θα πρέπει να σας δίνουν πράγματα που πήραν με το εισόδημά τους. Υπάρχει ακόμη ένα, πιο ενδιαφέρον, εμπόδιο. Δηλαδή, ας υποθέσουμε ότι το κάνετε. Κι ας υποθέσουμε ότι αποκομίζετε τόνους από πράγματα. Τι θα κάνετε με την

αμοιβή σας; Δεν μπορείτε να τη χαρείτε δημοσίως, επειδή δεν υπάρχει νόμιμος τρόπος να συσσωρεύσετε τόσα πράγματα. Στις σημερινές οικονομίες, αυτοί που χρεώνουν υπερβολικές τιμές ζουν επιδεικτικά, χωρίς μεγάλη δυσκολία. Σε μια κοινωνία ισότητας, θα έπρεπε να απολαύσετε την αμοιβή στο κελάρι σας, γιατί αν το κάνατε σε κοινή θέα θα αποκαλυπτόταν αμέσως ότι την αποκτήσατε παραβιάζοντας τους κανόνες, καθώς δεν υπάρχει νόμιμος τρόπος να λάβει κανείς ένα τόσο υπερβολικό εισόδημα. Υπάρχει και συνέχεια. Πού θα βρείτε τόσες μπάλες του τένις; Και γήπεδα για να παίζετε; Τα συμβούλια του τένις δεν θα τα παραχωρούν για αντικοινωνικές δραστηριότητες.

Χωρίς να επεκταθούμε άσκοπα, πέρα από ένα αδρό περίγραμμα κάποιων κρίσιμων χαρακτηριστικών που έχουμε παρουσιάσει, το παράδειγμα αυτό προσφέρει μια σύντομη ματιά σε μια συγκεκριμένη απρόβλεπτη συνέπεια του συμμετοχικού σχεδιασμού και της συμμετοχικής οικονομικής λειτουργίας.

Ας επιστρέψουμε, όμως, στα χαρακτηριστικά του προσδοκώμενου συμμετοχικού σχεδιασμού μας. Εργαζόμενοι και καταναλωτές, ξεχωριστά και συλλογικά, αξιοποιούν διάφορους μηχανισμούς συνεννόησης που έχουν αναπτυχθεί με σκοπό να γνωστοποιήσουν τις προτάσεις τους για την επιθυμητή παραγωγή και κατανάλωση. Στη συνέχεια οι προτάσεις αυτές, μέσω μιας σειράς σχεδιαστικών γύρων ή επαναλήψεων, τροποποιούνται συνεργατικά και καταλήγουν σε ένα κοινό, συνολικό σχέδιο. Κάθε άτομο και κάθε συλλογικότητα είναι υπεύθυνο για τη διαμόρφωση των δικών του προτάσεων. Έτσι, κάθε συμμετέχων έχει συμφέρον να χρησιμοποιήσει αποτελεσματικά το παραγωγικό δυναμικό για την κάλυψη αναγκών, επειδή όλοι λαμβάνουν ένα δίκαιο μερίδιο της συνολικής κοινωνικής παραγωγής.

Φανταστείτε έναν πληθυσμό. Παράγει όλων των ειδών τα πράγματα, που αθροίζονται σε αυτό που αποκαλούμε κοινωνικό προϊόν. Κάθε άνθρωπος μπορεί να λαμβάνει ένα μεσοσταθμικό μερίδιο αυτού του προϊόντος, ή μπορεί να κανονίσει να δουλεύει περισσότερο, ή πιο σκληρά, ή σε συνθήκες χειρότερες του μέσου όρου, επειδή θέλει λίγο περισσότερο εισόδημα, ακόμη κι αν το τίμημα είναι η επιπλέον προσπάθεια. Ομοίως, μπορεί να κανονίσει να εργάζεται λιγότερο, ή λιγότερο σκληρά, ή σε καλύτερες συνθήκες, επειδή θέλει να καταβάλλει λιγότερη προσπάθεια, ακόμα και με τίμημα ένα μικρότερο εισόδημα. Για όλους όσοι εργάζονται, η προσπάθεια που καταβάλλουν και το εισόδημα που λαμβάνουν συνδέονται. Όλοι μαζί καθορίζουν το συνδυασμένο όφελος και κόστος όσων συνεισφέρονται και όσων λαμβάνονται, με το άθροισμα αυτό να είναι ουσιαστικά το ίδιο για όλους. Αυτός ο υποθετικός πληθυσμός είναι ο εργαζόμενος πληθυσμός της επαναστατικής οικονομίας μας.

Κάθε μέλος της θα είχε συμφέρον να χρησιμοποιήσει όσο πιο αποτελεσματικά γίνεται το παραγωγικό δυναμικό για την κάλυψη αναγκών, επειδή όλοι θα έπαιρναν ένα δίκαιο μερίδιο της συνολικής κοινωνικής παραγωγής. Όταν αυξάνεται το σύνολο, τότε αυξάνεται και το μερίδιό μου, όπως και όλων των άλλων.

Επιπλέον, καθένας θα είχε συμφέρον οι εργασιακοί χώροι - και ολόκληρη η κοινωνία - να κάνουν επενδύσεις που μειώνουν την ανούσια, επαχθή εργασία και βελτιώνουν την ποιότητα του μέσου ισορροπημένου πλέγματος εργασίας της κοινωνίας, επειδή αυτή θα ήταν η ποιότητα εργασίας που κατά μέσο απολαμβάνουν όλοι. Ισχύει η ίδια λογική που ισχύει και για το εισόδημα - τα συμφέροντα όλων διαπλέκονται. Όλοι θέλουμε το ισορροπημένο πλέγμα εργασίας της κοινωνίας να γίνεται

ολοένα και πιο θελκτικό, επειδή όλοι επιτελούμε την οικονομική μας δραστηριότητα εντός ισορροπημένων πλεγμάτων εργασίας.

Προτείνουμε η συμμετοχική διανομή να επικαιροποιεί και να τελειοποιεί συνεχώς τον σχεδιασμό οικονομικής παραγωγής και κατανάλωσης στη διάρκεια κάθε έτους, καθώς οι προτιμήσεις αλλάζουν, ενσκήπτουν κρίσεις και καινοτομίες κάνουν την εμφάνισή τους. Κανείς δεν λέει, φυσικά, ότι δεν θα υπάρχουν λάθη ή ατέλειες στα καθημερινά και ετήσια αποτελέσματα μιας συμμετοχικής οικονομίας. Λέμε, όμως, ότι με συνεχείς αναθεωρήσεις και υπό κοινές συνθήκες ισοτιμίας, τέτοιου είδους αποκλίσεις από τις ιδανικές επιλογές θα συμβαίνουν από άγνοια ή από λάθος, πάντως όχι εξαιτίας της λογικής του συστήματος. Οι αποκλίσεις αυτές δεν θα σωρεύονται, υπό μορφή χιονοστιβάδας, σε μόνιμες ανισότητες.

Ο συμμετοχικός σχεδιασμός δεν ευνοεί τη συσσώρευση ούτε ωθεί σε διαρκή αύξηση της προσπάθειας. Δεν μεροληπτεί ενάντια στα δημόσια αγαθά, δεν υποτιμά τη σημασία των οικολογικών επιπτώσεων και δεν αγνοεί το κοινωνικό κόστος των οικονομικών επιλογών. Το σύστημα δεν διαιρεί τους δρώντες σε μια κυρίαρχη τάξη συντονιστών και σε μια υποτελή τάξη εργαζομένων με αντίθετα συμφέροντα.

Θεωρούμε ότι τα χαρακτηριστικά του οράματος της συμμετοχικής διανομής - παρόλο που εδώ συζητήθηκε μόνο επιφανειακά - μπορούν να συμπληρωθούν κατά τρόπον ώστε καμία κατηγορία ανθρώπων να μην μπορεί να ωφελείται συστηματικά εις βάρος άλλων κατηγοριών. Καμία φυλή, κανένα φύλο, καμία τάξη.

Το να κερδίζεις εις βάρος των άλλων μετατρέπεται από σκοπός της οικονομικής δραστηριότητας σε όρο απολύτως απαγορευτικό για την οικονομική δραστηριότητα. Όλοι αντιμετωπίζονται σύμφωνα με τους

ιδίους κανόνες, που δεν ευνοούν κανέναν έναντι των άλλων. Τυχόν λανθασμένες επιλογές και αποκλίσεις, πόσο μάλλον οι εγγενείς τάσεις, δεν ωφελούν συστηματικά μια κυρίαρχη τάξη ή ακόμη και μια προνομιούχο κοινότητα εις βάρος άλλων.

Περνώντας σε μια άλλη πτυχή της διανομής, όταν ο καθένας επιλέγει τον ρόλο και τη θέση που θα καταλαμβάνει σε ένα συμμετοχικό εργασιακό περιβάλλον, θα το κάνει με γνώμονα τις προσωπικές του προτιμήσεις και τα ταλέντα του. Φυσικά, κάθε άνθρωπος θα ταίριαζε καλύτερα και θα ήταν πιο ευτυχής σε κάποιους ρόλους από ό,τι σε άλλους. Εγώ μπορεί να έχω τεχνική κλίση. Εσείς μπορεί να έχετε λεκτική. Μου αρέσουν οι εσωτερικοί χώροι. Εσείς προτιμάτε να είστε έξω. Εγώ προτιμώ να υπολογίζω ή να κατασκευάζω. Εσείς προτιμάτε να σχεδιάζετε ή να μαγειρεύετε. Η αναζήτηση δουλειάς κάθε ανθρώπου θα έχει να κάνει με την ισότιμη ικανοποίηση των προσωπικών προτιμήσεων. Καμία επιλογή, ατομική ή συλλογική, δεν θα αποφέρει κάτι που τα άλλα μέλη της κοινωνίας θεωρούν ότι συνιστά άδικη εξουσία, άδικο πλούτο ή άδικη περίπτωση.

Έχω φιλοτεχνήσει μια πολύ όμορφη ζωγραφιά. Ωστόσο, τα σχόλιά μου εδώ, όπως και σε προηγούμενα δοκίμια αυτής της σειράς, δεν προσφέρουν παρά μια συνοπτική περιγραφή. Επαναλαμβάνω, λοιπόν: Για όσους και όσες θέλουν να ερευνήσουν περαιτέρω, υπάρχουν βιβλία, βίντεο, συζητήσεις και ιδίως δύο πρόσφατες ολοκληρωμένες παρουσιάσεις της συμμετοχικής οικονομίας που περιλαμβάνουν εκτεταμένη συζήτηση του συμμετοχικού σχεδιασμού καθώς και των άλλων καθοριστικών χαρακτηριστικών της συμμετοχικής οικονομίας. Η δική μου πρόταση τιτλοφορείται *Χωρίς Αφεντικά: Μια Νέα Οικονομία για έναν*

*Καλύτερο Κόσμο.*³ Έχει γραφτεί για όσους και όσες ενδιαφέρονται για μετακαπιταλιστικές δυνατότητες. Η πρόταση του Robin Hahnel έχει τίτλο *Δημοκρατικός Συμμετοχικός Σχεδιασμός*.⁴ Απευθύνεται σε οικονομολόγους και απαντά ευθέως στις ενστάσεις τους και σε επιχειρήματα πιο τεχνικής φύσης.

Το συμπέρασμα είναι το εξής: Οι συμμετοχικοί θεσμοί μάς ωθούν να είμαστε, ελεύθερα, όποιοι θέλουμε να είμαστε, με όλους τους άλλους να είναι εξίσου ελεύθεροι. Η ευημερία μου γίνεται προϋπόθεση της δικής σου ευημερίας και αντιστρόφως. Αυτή είναι η συμμετοχική οικονομία και η συμμετοχική κοινωνία. Τη θέλουμε; Ή θέλουμε φτώχεια και κακουχία για τους πολλούς, χρυσά κλουβιά για κάποιους, και μια καταβύθιση στην ηθική και οικολογική λήθη για όλους;

³ Michael Albert, *No Bosses: A New Economy for a Better World* (Winchester, UK & Washington, USA: John Hunt Publishing | zero Books, 2021).

⁴ Robin Hahnel, *Democratic Economic Planning* (Routledge Frontiers of Political Economy; London, New York: Routledge, 2021).

méta Working Papers

The Centre for Postcapitalist Civilisation's working papers series, méta Working Papers, publishes peer-reviewed interdisciplinary research that explicitly or implicitly explores aspects of our liminal times, of our transition towards postcapitalist futures — be they dystopian or utopian, or anything in between. We are particularly interested in the exposure of academic works-in-progress to an audience of postcapitalism-oriented thinkers.

It has been noted that it is easier to imagine the end of the world than the end of capitalism, invoking the need for serious reflection on the end of the existing order and a transition to a postcapitalist way of life. Yet the future of the world economy is but one of the aspects of postcapitalism. After all, capitalism itself might be *prima facie* an economic system, but it has evolved into a comprehensive political, cultural, anthropological and international order. Postcapitalism, however it might evolve, is not merely the modification of an economic system; it will prove to be a new political, cultural, anthropological, civilisational paradigm — a new era indeed. A dystopian one, a utopian one, or anything in between. And the turbulences of the gradual transition are to be witnessed by all. The oligarchic decline of liberal democracy engenders countless variations of authoritarian tendencies; the supply chain of tributes for the global minotaur are increasingly interrupted; novel desiderata for emancipation are articulated; the chasms between megacities and provinces nurture silent, cold civil wars; the emergence of a non-Anglophone, non-Atlantic, non-liberal, non-bipartisan state as the planet's largest economy is just around the corner, overturning a two-centuries-old order; the changes in global demography and geopolitics are vertiginous; climate change is threatening our very existence. Transformations of gigantic proportions radically reshape the world before our very eyes.

With social sciences and the humanities as our main launching pad, disciplines that are of interest to the méta Working Papers series include, but are not limited to, political economy, political science and international relations, history of ideas, sociology, law, religious studies, innovation and governance, area studies, and so on — provided that the research in question is of relevance to a *lato sensu* postcapitalist enquiry.

méta Working Papers welcomes solicited and unsolicited papers in English, Greek, or preferably both, on aspects of the nascent postcapitalist era and follows a single-blind peer review process. The Papers are on-line open-access publications under the Creative Commons CC BY-NC-ND license. An indicative word count would be around 3,500-7,000 words. References should follow the Chicago Style system, either notes+bibliography or author-date. Submissions must include an abstract. Authors must include a biographical note of 60-100 words. The editorial team maintains final discretion over publication of all content. Publication does not entail an endorsement of méta Working Papers' contents, which reflect the views only of the authors, and méta cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein. Correspondence and submission: postcapitalism.centre@gmail.com, cc'ing s.mitralaxis@metacpc.org, with 'méta Working Papers Submission' on the subject line.